

Тактика

Підручник розроблений згідно до вимог навчальної програми дисципліни «Тактика» Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо підготовки курсантів (студентів) некомандного профілю.

При його написанні використаний досвід останніх війн, локальних конфліктів, військових навчань, а також враховані наукові і навчально-методичні досягнення викладання тактики в інших навчальних закладів ЗС України.

В основу підручника покладені та використані вимоги Бойових статутів Сухопутних військ та інших керівних документів з підготовки, організації та ведення сучасного загальновійськового бою підрозділами до батальйону включно.

Підручник призначений для офіцерів і курсантів закладів освіти ЗСУ, він також може бути використаний при підготовці та проведенні занять з бойової та професійної підготовки командирами підрозділів ЗСУ.

Видавництво
«К Н Т»
Київ - 2023

УДК 355.421(477)(075.8)

Т 15

Тактика: підручник / В. В. Вішняков, Г. А. Дробаха, А. А. Каленський,
Т 15 Є. Б. Смірнов. — Київ: Вид. «КНТ», 2023. — 736 с.

ISBN 978-966-370-931-4

Підручник розроблений згідно до вимог навчальної програми дисципліни «Тактика» Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо підготовки курсантів (студентів) некомандного профілю. При його написанні використаний досвід останніх війн, локальних конфліктів, військових навчань, а також враховані наукові і навчально-методичні досягнення викладання тактики в інших навчальних закладів ЗС України. В основу підручника покладені та використані вимоги Бойових статутів Сухопутних військ та інших керівних документів з підготовки, організації та ведення сучасного загальновійськового бою підрозділами до батальйону включно.

Підручник призначений для офіцерів і курсантів закладів освіти ЗСУ, він також може бути використаний при підготовці та проведенні занять з бойової та професійної підготовки командирами підрозділів ЗСУ.

ISBN 978-966-370-931-4

© Вішняков В. В., Дробаха Г. А., Каленський А. А., Смірнов Є. Б. 2008, 2023.

ОСНОВНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Частини та підрозділи родів військ Сухопутних військ Збройних Сил України

автвід – автомобільне відділення;
бтг – батальйонна тактична група;
взв ПТКР – взвод протитанкових керованих ракет;
вгр – взвод глибинної розвідки;
вз – вузол зв'язку;
відзв – відділення зв'язку;
відКШМ – відділення командно-штабної машини (КШМ);
відТО – відділення технічного обслуговування;
віду – відділення управління;
вмз – взвод матеріального забезпечення;
вс – взвод спостереження;
відс – відділення спостереження;
втз – взвод технічного забезпечення;
взГЗР – взвод технічних засобів розвідки;
ву – взвод управління;
гв – гранатометний взвод;
госпвід – господарче відділення;
гсабатр – гаубична самохідна артилерійська батарея;
гсав – гаубичний самохідно-артилерійський взвод;
гсадн – гаубичний самохідно-артилерійський дивізіон;
гсау – гаубична самохідно-артилерійська установка;
Д (Д-2) – перша (друга) доба операції;
збатр – зенітна батарея;
здн – зенітний дивізіон;
зрдн – зенітний ракетний дивізіон;
зрадн – зенітний ракетно-артилерійський дивізіон;
зenv – зенітний взвод;
зрбатр – зенітна ракетна артилерійська батарея;
зрав – зенітний ракетний артилерійський взвод;
зрвід – зенітне ракетне відділення.
ісвід – інженерно-саперне відділення;
іпвід – інженерно-позиційне відділення;
КП – командний пункт;
КСП – командно-спостережний пункт;

мб – механізований батальйон;
мбр – механізована бригада;
мв – механізований взвод;
мвід – механізоване відділення;
медвід – медичне відділення;
меде – медичний взвод;
медр – медична рота;
МП – медичний пункт;
МПБ – медичний пункт батальйону;
мінбатр – мінометна батарея;
мінв – мінометний взвод;
мп – механізований полк;
мр – механізована рота;
омбр – окрема механізована бригада;
орб – окремий розвідувальний батальйон;
птабатр – протитанкова артилерійська батарея;
птав – протитанковий артилерійський взвод;
птв – протитанковий взвод;
ПТСпункт технічного спостереження;
рв – розвідувальний взвод;
реабатр – реактивно-артилерійська батарея;
реав – реактивно-артилерійський взвод;
реадн – реактивно-артилерійський дивізіон;
ргр – рота – глибинної розвідки;
рр – розвідувальна рота;
тб – танковий батальйон;
тбр – танкова бригада;
тв – танковий взвод;
тр – танкова рота;

Органи управління і особовий склад

В – водій;
ВЕ – водій-електрик;
В-З – водій-заряджаючий;
В-Лн – водій-лінійний наглядач;
ВМ – водій-механік;
В-Маш – водій-машиніст;
В-Р/тфн – водій-радіотелефоніст;
В-С – водій-санітар;
В-Т – водій-телефоніст;
Г – гранатометник;
Д – далекомірник;

ЗКБ – заступник командира батальйону;
ЗКБ-ГП – заступник командира батальйону з гуманітарних питань;
ЗКБ-МТЗ – заступник командира батальйону з матеріально-технічного забезпечення;
ЗКБМ-НО – заступник командира бойової машини – навідник оператор;
ЗКб – заступник командира батареї з озброєння;
ЗКД-ВР – заступник командира дивізіону з виховної роботи;
ЗКД-ОЗ – заступник командира дивізіону з озброєння;
ЗКР-ВР – заступник командира роти з гуманітарних питань;
ЗКВ – заступник командира взводу;
ЗКВ-Кв – заступник командира взводу – командир відділення;
ЗКВ-КБМ – заступник командира взводу – командир бойової машини;
ЗКВ-КЗСУ – заступник командира взводу – командир зенітної самохідної установки;
ЗКВ-Кг – заступник командира взводу – командир гармати;
ЗКв – заступник командира відділення;
ЗКР-ВР – заступник командира роти з гуманітарних питань;
ЗНШ – заступник начальника штабу;
І – інструктор;
К – кулеметник;
КБ – командир батальйону;
Кб – командир батареї;
КВ – командир взводу;
КВ-СОБ – командир взводу – старший офіцер на батареї;
Кв – командир відділення;
Кв-В – командир відділення-водій;
Кв-Д – командир відділення-далекомірник;
Кв-КБМ – командир відділення-командир бойової машини;
Кв-КМ – командир відділення-командир машини;
Кв-Кх – командир відділення-кухар;
Кв-О – командир відділення-оператор;
Кв-Об – командир відділення-обчислювач;
Кв-Р/тфн – командир відділення-радіотелефоніст;
КВ-Тг – командир взводу-топогеодезіст;
Кв-Тг – командир відділення-топогеодезіст;
Кг – командир гармати;
КДН – командир дивізіону;
КЗДН – командир зенітного дивізіону;
Км – командир машини;
КР – командир роти;
КР-ЛО – командир медичної роти – лікар організатор;
Кр – кресляр;

Кт – командир танку;
Лн – лінійний наглядач;
М – механік;
Масмайстер;
МасНоб – майстер-номер обслуги;
МВ – механік-водій;
МВ-Е – механік водій-електрик;
МР/тлф – механік-радіотелефоніст;
Н – навідник;
НЗ-КВ – начальник зв'язку – командир вузла зв'язку;
НК – навідник-кулеметник;
НМП – начальник медичного пункту;
НО – навідник-оператор;
Ноб – номер обслуги;
Ноб-Р/тфн – номер обслуги-радіотелефоніст;
Ноб-Рст – начальник радіостанції;
НШ-ПЗ КБ – начальник штабу – перший заступник командира батальйону;
НШ-ПЗ КД – начальник штабу – перший заступник командира дивізіону;
О – оператор;
О-Д – оператор далекомірник;
О-Об – оператор-обчислювач;
ОР – оператор-розвідник;
О-Р/тфн – оператор-радіотелефоніст;
ОТ – оператор-топогеодезист;
ПКБА – помічник командира батальйону по артилерії;
ПГ – стрілець-помічник гранатометника;
Р – розвідник;
РГ – розвідник-гранатометник;
РК – розвідник-кулеметник;
Р-Р/тлг – розвідник-радіотелеграфіст;
РСН – розвідник-снайпер;
Р/тлг – радіотелеграфіст;
Р/тфн – радіотелефоніст;
Р/тфн-П – радіотелефоніст-планшетист;
Р/тфн-Р – радіотелефоніст-розвідник;
С – стрілець;
СВ – старший водій;
СВ-З – старший водій-заряджаючий;
СВ-Р/тфн – старший водій радіотелефоніст;
СГ – самохідна гаубиця;
СЗ – стрілець-зенітник;

Слр – слюсар;
СМВ – старший механік-водій;
СМВ-Е – старший механік водій-електрик;
СМ-Ак – старший механік-акумуляторник;
СтМр – старший майстер;
СН – снайпер;
Сна – старшина;
СНІ – санінструктор;
СНІ-Р/тфн – санінструктор-радіотелефоніст;
Сн – санітар;
С-Н – об – стрілець-номер обслуги;
СОБ – старший офіцер на батареї;
СтО – старший оператор;
СтО-Р – старший оператор-розвідник;
СС – старший стрілець
Ср – сапер;
СтР – старший розвідник;
СтР-Д – старший розвідник-далекомірник;
СтСр – старший сапер;
Ссн – стрілець-санітар;
СтІ – старший інженер;
СтКх – старший кухар;
СтМас – старший майстер;
СтН – старший навідник;
СтР/тфн – старший радіотелефоніст;
СтР/тлг – старший радіотелеграфіст;
СтР/тфн-Лн – старший радіотелефоніст – лінійний наглядач;
СтТ – старший технік;
Тг – топогеодезист;
Т – телефоніст;
Тх – технік;
ХД – хімік-дозиметрист;

Терміни загального призначення

АГС – автоматичний гранатомет станковий;
АР – артилерійська розвідка;
АРС – активно-реактивний снаряд;
АТ – автомобільна техніка;
ББМ – бойова броньована машина;
БЛА – безпілотний летальний апарат;
БМ – бойова машина;
БМП – бойова машина піхоти;

БН – бінокль нічний;
БнГ – бронегрупа;
БПЗ – бокова похідна застава;
БРДМ – броньована розвідувальна дозорна машина;
БРЕМ – броньована ремонтно-евакуаційна машина;
БТАБ – багатоцільовий тягач легкоброньований;
БРМ – бойова розвідувальна машина;
БТОТ – бронетанкове озброєння і техніка;
БТР – бронетранспортер;
БТТ – бронетанкова техніка;
Вих.П – вихідний пункт;
Вих.Р. – вихідний рубіж;
ВЗас – вогнева засада;
ВПС – військово-повітряні сили;
ВТЗ – високоточна зброя;
ГЛОНАСС – глобальна навігаційна супутникова система (Рос.);
ГД – головний дозор;
ГПЗ – головна похідна застава;
ДВ – дозорне відділення;
ДТ – дозорний танк (відділення);
З – запасна позиція;
ЗВУ – загальновійськового угруповання;
ЗРК – зенітний ракетний комплекс;
ЗС – збройні сили;
ККМ – кулемет Калашникова модернізований;
КСП – командно-спостережний пункт;
НЗФ – незаконні збройні формування;
ОК – об'єднане командування;
ПТ – протитанковий;
ПТКР – протитанкова керована ракета;
РПА – рубіж переходу до атаки;
РРБК – рубіж розгортання у батальйонні колони;
РРВК – рубіж розгортання у взводні колони;
РРРК – рубіж розгортання у ротні колони;
РСЗВ – реактивні системи залпового вогню;
СБР – станція близької розвідки;
СГД – снайперська гвинтівка Драгунова;
СПГ – станковий протитанковий гранатомет;
СПШ – сигнальний пістолет Шпагіна;
ТПЗ – тильна похідна застава;
ПР – пункт регулювання;
РР – рубіж регулювання;

ЗВ – загороджувальний вогонь;
ЛПР – лазерний прилад розвідки;
ОВТ – озброєння і воєнна техніка;
ОМС – оптичний монокуляр із стабілізованим полем зору;
ЗГРК – зенітний гарматно-ракетний комплекс;
ПЗРК – переносний зенітно-ракетний комплекс;
ПМ – пістолет Макарова;
ПСНР – переносна станція наземної розвідки;
ПТ – протитанковий;
ПТКР – протитанкова керована ракета;
ПТРК – протитанковий ракетний комплекс;
ПУ – пункт управління;
ПУ ЗКР – пускова установка зенітних керованих ракет;
ПУ ПТКР – пускова установка протитанкової керованої ракети;
РАО – ракетно-артилерійське озброєння;
РКК – ручний кулемет Калашникова;
РПГ – ручний протитанковий гранатомет;
РПР – рухомий пункт розвідки;
РПРУ – рухомий пункт розвідки та управління;
УФС – уламково-фугасний снаряд;
Т – тимчасовий;
ТЗР – технічні засоби розвідки;
ТО – технічне обслуговування;
ТПС – тепловізійний прилад спостереження;

Частини та підрозділи родів військ армій провідних країн світу

авбр – авіаційна бригада;
АК – армійський корпус;
АУГ – авіаносна ударна група;
БНС – багатонаціональні сили;
бртбр – бронетанкова бригада;
бртд – бронетанкова дивізія;
бркп – броне-кавалерійський полк;
бтгр – батальйонна тактична група;
гпбр – горно піхотна бригада;
ДК – десантний корабель;
ДРГ – диверсійно-розвідувальні групи;
ДРС – диверсійно-розвідувальні сили;
ЕМ – ескадрений міноносець;
ЕМ КРЗ – ескадрений міноносець з керованою ракетною зброєю;
ЗВУ – загальновійськове угруповання;
ІФП – іррегулярні формування противника;

КМГ – крейсерсько-міноносна група;
КНШ – комітет начальників штабів;
КОРВ – корвет;
КР КРЗ – крейсер з керованою ракетною зброєю;
мбр – механізована бригада;
мд – механізована дивізія;
млб – мотопіхотний батальйон;
млбр – мотопіхотна бригада;
млд – мотопіхотна дивізія;
млр – мотопіхотна рота;
нд – навчальна дивізія;
НЗФ – незаконні збройні формування;
НК – надводний корабель;
обркп – окремий броне кавалерійський полк;
озрдн – окремий зенітний ракетний дивізіон;
опбр – окрема піхотна бригада;
пбр – піхотна бригада;
пд – піхотна дивізія;
пдд – повітрянодесантна дивізія;
ПКА – патрульний катер;
ПЧ – підводний човен;
ПЧА – підводний човен атомний;
ПЧАРБ – підводний човен атомний ракетного базування;
пшд – повітряно-штурмова дивізія;
РДГ – розвідувально-диверсійні групи;
РК – регіональне командування;
РКА – ракетний катер;
СО – спеціальні операції;
ССО – сили спеціальних операцій;
тб – танковий батальйон;
тбр – танкова бригада;
ТерУгр – терористичні угруповання противника;
УПЗК – угруповання противника в районі збройного конфлікту.
ФР КРЗ – фрегат з керованою ракетною зброєю;

ВСТУП

Тактика як складова частина військового мистецтва

Під впливом зміни способів ведення воєнних дій, що обумовлені прийняттям на озброєння військ (сил) нових видів зброї й засобів ураження, взаємозв'язок і взаємозалежність між стратегією, оперативним мистецтвом і тактикою стають більш багатограничними й динамічними.

Основні завдання тактики: вивчення закономірностей, характеру й змісту бою, розробка способів його підготовки й ведення; визначення найбільш ефективних способів застосування в бою засобів ураження й захисту; дослідження бойових властивостей і можливостей підрозділів, частин, з'єднань, визначення їх завдань і бойових порядків при веденні бойових дій і методів організації взаємодії між ними; вивчення ролі вогню, ударів і маневру в бою; розробка рекомендацій з управління військами (силами), їх бойового, спеціального й тилового забезпечення; вивчення сил і засобів противника і його прийомів ведення бою.

Кожний вид збройних сил, рід військ (сил) і вид спеціальних військ, а також військовий тил та інші частини мають свою тактику, що вивчає бойові властивості й можливості з'єднань, частин (кораблів) і підрозділів даного виду збройних сил, роду військ (сил), виду спеціальних військ, способи їх застосування та дій у бою самостійно або у взаємодії з іншими видами й родами військ.

Загальні закономірності і положення щодо підготовки та ведення бою з'єднаннями, частинами і підрозділами всіх видів збройних сил, родів військ (сил) і спеціальних військ складають основи загальної теорії тактики.

Досліджуючи різноманітні умови ведення бою, тактика не дає готових рецептів. Вона виробляє тільки головні, найбільш важливі положення й правила, застосовуючи які, командир, виявляючи творчу ініціативу, приймає самостійне рішення, що відповідає конкретним умовам бойової обстановки.

Тактика сухопутних військ охоплює питання підготовки й ведення загальновійськового бою, успіх якого залежить від спільних зусиль всіх родів сухопутних і спеціальних військ; визначає роль, місце й завдання кожного роду військ у бою й, виходячи з їх бойових властивостей і можливостей, установає порядок і способи їх бойового застосування.

Розвиток тактики відбувався від найпростіших способів дій військ на полі бою до більш складних. Уже в стародавні часи полководці в ході підготовки й ведення воєн виробляли та удосконалювали прийоми ведення бою. На ранньому етапі розвитку рабовласницького суспільства бій зводився до прямолінійного руху та рукопашної сутички воїнів, озброєних холодною зброєю. Якісне поліпшення зброї, організації військ і навчання воїнів привело до появи більш удосконалених бойових порядків і відповідно зміни тактики. У давньогрецькій армії виникла фаланга, щільна та глибока (8-12 і більше шеренг) побудова важкої піхоти, що наносила сильний перший удар, але була неповороткою й не здатною до маневру на полі бою. Грецький полководець Епамінонд у бою при Левктрах (371 р до н.е.) поклав початок застосуванню тактичного принципу нерівномірного розподілу військ по фронту з метою зосередження сил для нанесення головного удару на вирішальному напрямку. Подальший розвиток цей принцип отримав в армії Олександра Македонського (IV ст. до н.е.), який уміло створював перевагу в силах для нанесення головного удару, комбіновано використовуючи важку й легку кінноту й піхоту. Полководець Ганнібал у бою при Каннах (216 р до н.е.) уперше завдав головного удару не на одному флангу, як Епамінонд і Олександр Македонський, а на двох, досягнувши оточення й майже повного знищення великої за чисельністю римської армії. Найвищого розвитку при рабовласницькому ладі тактика досягла в армії Стародавнього Риму. Уже наприкінці IV ст. до н. е. римська армія перейшла від тактики малорухомої фаланги до більш маневреної маніпулярної тактики. Легіон у бою розчленовувався по фронту й у глибину на 30 тактичних одиниць – маніпул (не враховуючи легкоозброєних воїнів), які могли маневрувати й взаємодіяти між собою. Наприкінці II – напочатку I ст. до н.е. маніпулярна тактика була замінена когортною. Когорта, що складалася із трьох маніпул, стала більш сильною тактичною одиницею, хоча була менш маневреною, ніж маніпула. Значну роль у польовому бою стали відігравати полегшені металеві машини (балісти й катапульти). Подальше вдосконалення когортна тактика отримала при Г.-Ю. Цезарі, що майстерно застосовував різні види маневру й бойових порядків. Римський військовий теоретик Ф.Р. Вегетій (кінець IV ст.) узагальнив досвід римської армії й розробив різноманітні бойові порядки та різні способи ведення бою.

В епоху феодалізму аж до завершення перевороту у військовій справі (XVI ст.), викликаного розвитком вогнепальної зброї, теорія й практика тактики розвивалися повільно. У період формування й перемоги капіталістичних відносин отримала розвиток лінійна тактика, пов'язана з оснащенням армій вогнепальною зброєю, у тому числі артилерією,

і підвищенням ролі вогню в бою, а також із комплектуванням армій найманими солдатами, які були нездатними до самостійних ініціативних дій. За цією тактичною схемою війська розташовувалися для ведення бою в лінії; результат бою вирішувався фронтальним зіткненням і міццю рушничного й артилерійського вогню. Лінійну тактику характеризували шаблонність і повільність дій військ.

Російські полководці XVI ст. – П. А. Рум'янцев-Задунайський, О.В. Суворов, дотримуючись в основному лінійної тактики, шукали нові способи ведення бою. П.А.Рум'янцев почав застосовувати розсипний стрій і каре. О.В. Суворов поряд з лінійними бойовими порядками застосовував колони, каре, розсипний стрій і поєднання різних строїв. Тактика військ Суворова була наступальною. Її головні риси – рішучість і раптовість дій, нанесення головного удару по найбільш слабкому місцю (тилу, флангу), зосередження сил для удару на вибраному напрямку, швидкість, сміливе маневрування й розгром противника частинами.

Глибокі зміни в тактиці відбулися під час Великої французької революції й національно-визвольних воєн кінця XVIII – початку XIX ст., які привели до створення в країнах Західної Європи масових армій на основі загальної військової повинності й удосконалення озброєння. До кінця XVIII ст. лінійна тактика вичерпала свої можливості. Французька, російська й інші армії перейшли до нової тактики, заснованої на поєднанні колон і розсипного строю. Ця тактика характеризувалася активністю, рішучістю дій і маневреністю військ, ініціативою начальників, взаємодією родів військ, розчленуванням бойових порядків на фронт і глибину. Війська в розсипному строю готували бій вогнем, а війська, вишикувані в батальйонні колони, завдавали вирішального удару. В удосконалення нових способів ведення воєнних дій наприкінці XVIII – початку XIX ст. великий внесок здійснили Наполеон I, який масово застосовував артилерію й кінноту, і М.І. Кутузов, тактика військ якого характеризувалася рішучим наступом і завзятою обороною, застосуванням широкого маневру військ, нанесенням одночасних і послідовних ударів, невідступним переслідуванням ворога.

Подальший розвиток тактики пов'язаний із впровадженням у війська в другій половині XIX ст. нарізної зброї, що мала порівняно з гладкоцівковою більшу далекобійність, швидкостріельність й влучність. У ході Кримської (1853-1856 рр.), франко-пруської (1870-1871 рр.), російсько-турецької (1877-1878 рр.) воєн в основному завершився перехід до стрілецьких ланцюгів. Під час подальшого наступу піхота стала застосовувати перебіжки, переповзання й самообкопування, поєднувати вогонь, маневр й удар. В обороні для підвищення її стійкості стали широко застосовувати інженерне облад-

нання місцевості, отримала значний розвиток польова довгострокова оборона, особливо під час російсько-японської війни (1904-1905).

У Першій світовій війні (1914-1918) насичення армій швидкістю артилерією, автоматичною зброєю, поява нових засобів боротьби (танки, авіація та ін.) і різке збільшення чисельності армій створили передумови для подальшого розвитку тактики. Створення оборонних позицій, ешелонованих у глибину, широке застосування траншей, ходів сполучення, інженерних загороджень і застосування різних видів зброї робили оборону більш міцною порівняно із силами й засобами наступаючої сторони, що обумовило перехід до позиційних форм боротьби. Починаючи з 1915 р. головною проблемою тактики стає прорив позиційного фронту. Для цього стали створювати кілька ешелонів стрілецьких ланцюгів – "хвиль", що розташовувалися один за одним на дистанції 50-75 м з інтервалами між бійцями 1 м, але при цьому війська, несучи значні втрати, все-таки не могли прорвати ворожу оборону. Наступаюча сторона намагалася руйнувати оборонні споруди противника й прокладати дорогу піхоті масованим вогнем артилерії. Із цією метою застосовувалася багатоденна артпідготовка, але й вона не забезпечувала подавлення вогневих точок на всю глибину оборони. У 1918 р. воюючі сторони остаточно відмовилися від застосування "хвиль" і ланцюгів та перейшли до групової тактики, що являла собою розчленовування стрілецьких ланцюгів на дрібні піхотні групи (відділення, взводи), посилені легкими кулеметами, рушничними гранатометами й вогнеметами, що дозволяло краще використовувати можливості піхоти. Поява в 1916 р. танків й артилерії підсилило вогневу й ударну потужність наступаючих військ і дозволило досягти значних успіхів у здійсненні тактичного прориву ешелонованої оборони противника. Наступ вівся методично за принципами: артилерія руйнує – піхота займає. Піхота наступала у вузьких смугах: дивізія – близько 2 км, полк – 1000-1200 м, батальйон – 400-600 м. До кінця війни бій став загальновійськовим, тому що в ньому тактичні завдання вирішувалися спільними зусиллями піхоти, артилерії, танків, інженерних військ.

Тактика радянських сухопутних військ бере початок із часів Громадянської війни 1918-1920 рр. Вона ввібрала в себе все краще з того, що було накопичено російською армією, і мала особливості, обумовлені революційним духом бійців і командирів Червоної Армії. Велика довжина фронтів і відносно невелика щільність насичення їх військами викликали необхідність застосування широкого маневру силами й засобами. Головними родами військ були піхота й кіннота. Артилерія використовувалася, як правило, децентралізовано, широко засто-

совувалися бронепοїзди. Авіація головним чином, вела розвідку. Основу тактики наступального бою складали удари по найбільш слабких місцях – флангах і тилу противника, обхід й охоплення його угруповань. Наступ вівся окремими напрямками при відносно низькій тактичній щільності. Бойові порядки частин і з'єднань зазвичай будувалися в один ешелон із виділенням резерву; стрілецькі роти атакували противника в ланцюзі. Кавалерія, широко використовуючи кулеметні тачанки, вела високоманеврені бої й була основним засобом розвитку наступу. Оборона створювалася на загрозованих напрямках, велике значення надавалося контратакам.

У період між Першою (1914-1918 рр.) і Другою (1939-1945 рр.) світовими війнами розвиток тактики у всіх арміях світу йшов на основі моторизації й широкого впровадження у війська бойової техніки – нових систем артилерії, нових типів танків, автоматичної зброї й інших засобів боротьби. У середині 30-х рр. у Червоній Армії була розроблена теорія глибокого наступального бою, що була складовою частиною теорії глибокої операції. Сутність теорії глибокого бою полягала в нанесенні ураження противнику вогнем артилерії й ударами авіації на всю тактичну глибину, прориві його оборони потужним ешелonom прориву, що складався з стрілецьких військ, танків безпосередньої підтримки, розвитку успіху кавалерією, танками далекої дії, стрілецькими з'єднаннями у взаємодії з повітрянодесантними військами. Бій розглядався як загальновійськовий при вирішальній ролі піхоти й танків. Теорія глибокого бою отримала визнання в більшості армій й успішно застосовувалася Радянськими збройними силами у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. Прийоми ведення загальновійськового бою було викладено в статутах Червоної Армії й іноземних армій. До них належали: глибоке ешелонування бойових порядків, масоване вогневе подавлення оборони противника, спільна атака піхоти й танків, артилерійський супровід їхньої атаки, розвиток прориву танковими й моторизованими з'єднаннями, застосування повітряних десантів, створення глибокої протитанкової оборони, використання в обороні мінних загороджень, організація протиповітряної оборони тощо.

Всебічний розвиток тактика отримала під час Великої Вітчизняної війни, яка підтвердила правильність раніше розроблених основних положень тактики й вимагала подальшого їх удосконалення. Розвиток оборони йшов по лінії збільшення її глибини, зосередження сил і засобів на головних напрямках. Збільшувалася стійкість військ. Уже з липня 1941 р. стали створювати протитанкові опорні пункти, з осені

1942 р. – протитанкові райони, застосовувати на деяких ділянках фронту траншеї в ротних і батальйонних районах.

Тактика оборони радянських військ особливо значний розвиток отримала в Ленінградській битві, у боях під Одесою, Севастополем, у Сталінградській і Курській битвах. Радянські війська стали створювати дві смуги оборони, застосовуючи системи траншей. Тактична глибина оборони з 4-6 км збільшилася до 15-20 км. Ширина смуги оборони стрілецьких з'єднань зменшилася: для корпусу з 40-60 км до 10-35 км, для дивізії з 15-18 км до 6-14 км. В зв'язку з цим зросли тактичні щільності: для стрілецьких батальйонів до 0,8-1,2, для артилерії до 30-40 гармат і мінометів, для танків до 2-5 одиниць на 1 км фронту.

При накопиченні бойового досвіду, отриманого в зимовому контрнаступі 1941-1942 рр. під Ростовом, Тихвіном і особливо під Москвою, і зростанні темпів технічного оснащення військ удосконалювалася й тактика наступу. Восени 1942 р. у всіх частинах і з'єднаннях, до стрілецьких дивізій включно, для наступу був застосований одноешелонний бойовий порядок. У стрілецьких взводах і ротах застосовувався стрілецький ланцюг. Бойова практика військ знайшла відображення в Бойовому статуті піхоти (1942 р.). Починаючи з 1943 р., радянським військам довелося проривати суцільну глибокоешелоновану оборону противника. У зв'язку з цим бойові порядки стрілецьких частин і з'єднань знову стали будувати в 2-3 ешелони (бойовий порядок стрілецьких рот в один ешелон залишився без зміни). Через безперервне посилення оборони противника смуги наступу радянських військ у ході війни звужувалися. Наприклад, стрілецькі дивізії наступали в смузі: узимку 1941-1942 рр. – 7-14 км, восени 1942 р. – 4-5 км, улітку 1943 р. – 2-2,5 км, в 1944-1945 рр. – 1,5-2 км. Подальший ріст кількості зброї й бойової техніки дозволяв збільшити тактичні щільності, які в третій період війни складали на 1 км ділянки прориву: для піхоти 6-8 стрілецьких батальйонів, для артилерії – 150-250 гармат і мінометів, для танків 20-30 одиниць. Усе це давало можливість домогтися на головних напрямках вирішальної переваги в силах і засобах. Проводився артилерійський наступ. Просування танків й піхоти забезпечувалося завдяки діям інженерних військ. Вироблені основні теоретичні положення й практичні рекомендації тактики успішно застосовувалися радянськими військами при прориві оборони противника й розвитку наступу високими темпами, особливо в Білоруській операції 1944 р., Ясьсько-Кишинівській операції 1944 р., Вісло-Одерській операції 1945 р., Берлінській операції 1945 р. Практика

тактичної підготовки військ і ведення ними бойових дій у ході війни знаходила теоретичне узагальнення в наказах, директивах і вказівках Верховного Головнокомандування й Генштабу, у статутах, настановах і військово-теоретичних працях.

Тактика англо-американських сухопутних військ у Другій світовій війні розвивалася шляхом вироблення найбільш доцільних прийомів спільного застосування в бою родів сухопутних військ й авіації. Великий досвід був здобутий у проведенні морських і десантних операцій за участю сухопутних військ і широкого використання танків-амфібій, як засобу підтримки піхоти в боях за плацдарми.

У післявоєнний час впровадження у війська ракетно-ядерної зброї, яка має величезні уражаючі можливості, електроніки, різних видів новітньої звичайної зброї й бойової техніки, а також здійснення повної моторизації й механізації сухопутних військ значно збільшили їхні бойові можливості, змінили характер і способи ведення загальновійськового бою.

Сучасні засоби боротьби вплинули на загальновійськовий бій. Вважається, що у випадку застосування ядерної зброї головне для загальновійськового бою – ядерні й вогневі удари в поєднанні з маневром й атаками військ, виникне необхідність застосовувати маневр військами з метою використання результатів своїх ядерних і вогневих ударів для завершення розгрому противника або виводу військ з-під його ударів.

Висока вражаюча сила ядерної зброї, велика далекобійність і точність влучення в ціль викликають необхідність розосередження військ за фронтом та глибиною, збільшення ширини смуг дій з'єднань і частин, зосередження сил і засобів на головному напрямку, насамперед шляхом масового застосування ядерної й звичайної зброї.

Масове прийняття на озброєння мотострілкових військ бойових машин піхоти й бронетранспортерів, самохідної артилерії й іншої бойової техніки дозволяє різко збільшити темпи наступу. Мотострілкові підрозділи отримали можливість вести атаку без спішування разом із танками. Внаслідок насичення військ гелікоптерами, широким застосуванням тактичних повітряних десантів, авіації, а також здійснення військами маневру повітрям загальновійськовий бій отримав наземно-повітряний характер.

Тактика повітряних сил – складова частина військового мистецтва Повітряних сил (ПС), що включає теорію й практику підготовки й ведення бою авіаційним, протиповітряним з'єднанням, частиною, підрозділом, одиночним літаком (гелікоптером), зенітним ракетним комплексом. Тактика ПС почала розвиватися на початку ХХ ст. разом з появою військової авіації. Під час Першої світової війни виділилася розвідува-

льна, винищувальна, бомбардувальна авіація, визначилися їх бойові завдання й одержала розвиток тактика кожного роду авіації.

Тактика Військово-Повітряних сил (ВПС) зародилася під час Громадянської війни. Основні принципи бойового застосування авіації були викладені в Польовому статуті 1919 р. та інших документах. З появою в СРСР штурмової (1926) і важкої бомбардувальної (1933) авіації розпочалася розробка тактики їх бойового застосування. До початку Великої Вітчизняної війни були розроблені способи й прийоми ведення одиночного й групового повітряного бою, організації й здійснення тактичної й вогневої взаємодії ВПС із сухопутними військами й Військово-Морським флотом (ВМФ), а також між родами авіації. Основні положення тактики родів авіації були закріплені бойовими статутами винищувальної (БУВА-1940) і бомбардувальної (БУБА-1940) авіації.

Під час Другої світової війни тактика ВПС отримала всебічний розвиток. Була розроблена система наведення винищувачів на повітряні цілі. Для управління авіацією широко використовувалися радіозасоби, аеродроми й пункти управління були наближені до районів бойових дій. Основою тактики винищувальної авіації став груповий повітряний бій. Найменшою вогневою одиницею була пара бойових літаків, що діяла, як правило, у складі авіаційної ланки. Бій одиночного літака (винищувача) був винятком. Застосування радіолокації дозволило відмовитися в багатьох випадках від баражування (патрулювання) винищувачів у повітрі, замінивши його способом чергування на аеродромах. Боротьба з одиночними літаками й дрібними групами літаків противника на його території велася способом "вільного полювання". Штурмова авіація проводила атаку наземних (морських) цілей з пологого пікірування (під кутом 25-30°). Основою бойового порядку були пари літаків. Для збільшення тривалості впливу на противника групи штурмовиків на полі бою застосовувалися багаторазові атаки заданих цілей. У тактиці бомбардувальної авіації характерним було застосування зосереджених ударів полковими й дивізійними групами бомбардувальників по великих об'єктах, а в складних метеорологічних умовах і вночі – ешелонованих ударів ескадрильями, ланками й одиночними літаками. Новим було бомбометання з пікірування під кутом 50-60° з висоти 2-3 тис. м. У тактиці розвідувальної авіації зросло значення повітряного фотографування. Літаки-розвідники прикривалися винищувачами.

У післявоєнний час переозброєння авіації реактивними літаками, різке збільшення швидкостей, висот польоту, поява могутньої сучасної авіаційної зброї й техніки викликали зміну тактики всіх родів авіації й тактики ВПС. Літаки-ракетоносці отримали можли-

вість наносити удари по наземних і морських цілях, не заходячи в зону ППО об'єкта, що прикривається. Розвідувальна авіація завдяки більшим швидкостям і висотам польоту, наявності високоефективної радіолокаційної фотоапаратури одержала можливість одиночними літаками проникати в глибокий тил противника й виявляти будь-які, у тому числі малорозмірні об'єкти. Найефективнішим способом тактичних дій винищувачів стає перехоплення повітряних цілей на далеких підступах до об'єктів і їх знищення до моменту скидання ядерних боєприпасів.

Тактика Військово-Морського флоту (ВМФ) – складова частина військово-морського мистецтва, що включає теорію й практику підготовки й ведення бою й інших видів бойових дій на морі з'єднаннями, частинами, підрозділами різних сил флоту. Тактика ВМФ зародилася в старовину із застосуванням гребного флоту, характерними рисами тактики якого були: прагнення вести бій у тиху погоду й недалеко від берега, застосування зімкнутого строю й фронтального зіткнення кораблів, таранного удару, пізніше (V-IV ст. до н.е.) і абордажу.

До XVI ст. тактика ВМФ, незважаючи на появу вітрильних судів і озброєння їх артилерією, мало відрізнялася від тактики гребного флоту. У XVII ст. був завершений перехід від гребного флоту до вітрильного, що мав більшу швидкість ходу й далекість плавання. Глибокі зміни в тактиці сталися завдяки розвитку корабельної артилерії й використанню її в морських боях під час англо-голландських воєн другої половини XVII ст. як головної зброї. У цей час була встановлена класифікація кораблів, які стали поєднуватися в ескадри. Основу ударної сили флотів складали лінійні кораблі. Прагнення максимально використовувати в морських боях вогонь артилерії привело до розвитку лінійної тактики, що в XVII–XVIII ст. панувала у всіх флотах. Головним у ній було ведення артилерійського бою ескадрами кораблів, які маневрували в лінії баталії (кільватерній колоні) на контркурсах або на паралельних курсах. До середини XVIII ст. у зв'язку зі збільшенням далькості стрільби, руйнівної сили ядра виникло протиріччя між можливостями корабельної артилерії й тактичною формою її використання – шаблонової лінійної тактики. Російські адмірали Г.А. Спиридов, Ф.Ф. Ушаков, що виступили проти лінійної тактики, уперше в практиці морського бою відмовилися від її шаблонів і заклали основи нових способів бойового застосування вітрильного флоту – маневреної тактики. Її характерні риси полягали в зближенні сторін на дистанцію ефективного артвогню, створенні переваги в силах або вогневій потужності проти частини сил противника, що досягалася завдяки охопленню голови

колони його лінійних кораблів або розчленуванню їх строю, оточенню і розгрому частини сил ворожого флоту, включаючи флагманський корабель. Принципи маневреної тактики надалі були застосовані адміралом Г. Нельсоном у боях при Абукирі (1798) і Трафальгарі (1805) і адміралом Д.Н. Сенявіним в Афонському бою (1807), що сприяло її утвердженню.

З переходом від вітрильного до парового флоту в другій половині XIX ст. головні сили флотів стали складати великі артилерійські кораблі-броненосці й броненосні крейсери. Істотний внесок у розробку тактики парового флоту зробили російські адмірали Г.І. Бутаков, А.А. Попов, С.О. Макаров. Основою тактики ВМФ став морський бій ескадр, що включали в себе надводні кораблі різних класів. Як правило, бій у морі складався з трьох етапів: проведення розвідки противника (крейсерами) і розгортання в бойовий порядок своїх броненосних сил; здійснення артилерійського бою головних сил; забезпечення розвитку успіху або відходу (у випадку невдачі) міноносцями. Для охоплення голови ворожої ескадри зазвичай виділявся загін швидкохідних броненосних крейсерів. Сформувався також тактика міноносців, мінних загороджувачів.

Розвиток тактики в Першу світову війну пов'язаний із глибокими змінами характеру морського бою, викликаними застосуванням у ньому різних нових засобів боротьби, різким збільшенням числа кораблів і появою основної форми бойової діяльності ВМФ – операції. Поряд із боями великих угруповань надводних сил флоту значне поширення отримали одиночні дії підводних човнів, протичовнових сил, сформувалися основи тактики різнорідних сил флотів. Лінійні сили, що складали основу ударної потужності флотів, могли діяти тільки під прикриттям від ударів підводних човнів легких сил і від мінної зброї – міноносців.

У роки громадянської війни зародилася тактика радянського ВМФ, склалися тактичні принципи бойового застосування річкових й озерних флотилій, спільних дій сил флоту з сухопутними військами, висадки морських десантів і ведення морського бою у своїй прибережній зоні. Разом із розвитком сил і засобів флоту в 20-30-х рр. удосконалювалися: тактика дій різнорідних сил ВМФ і способи взаємодії між ними в морському бою. Основи тактики ВМФ були закріплені в Бойовому статуті морських сил РККА й інших документах.

Великий вплив на розвиток тактики ВМФ під час Другої світової війни мало зростання значення підводних човнів і морської авіації, які стали головною ударною силою флотів. У деяких іноземних флотах (Японії, США) важлива роль у бою відводилася авіаносцям і була ви-

роблена тактика їх бойового застосування. Авіація з авіаносців вела морські бої навіть тоді, коли кораблі воюючих сторін перебували в сотнях миль один від одного. Це привело до збільшення просторового розмаху бою, що дозволяло силам флоту наносити по противнику удари з кількох напрямків як з-під води, так і з повітря.

Головними складовими тактики ВМФ в Другій світовій війні стали повітряно-морські й підводно-морські бої, що велися взаємодіючими різнорідними силами.

Тактика ВМФ у Великій Вітчизняній війні розвивалася в напрямку самостійних дій флотів та їх спільних бойових дій із сухопутними військами. Отримала подальший розвиток тактика нанесення комбінованих ударів морською авіацією, підводними човнами й легкими надводними силами з метою порушення морських комунікацій противника. Були розроблені способи групового застосування підводних човнів і взаємодії їх з іншими силами флоту.

Розвиток сил і засобів боротьби в післявоєнний час визначив глибокі зміни характеру бою на морі й тактики ВМФ, з'явилися нові напрямки її розвитку: тактика ракетних підводних човнів, ракетних кораблів, ракетнонової авіації тощо. Атомні ракетні підводні човни отримали можливість тривало й потай маневрувати поза зонами протичовнової оборони противника з метою раптового нанесення з-під води потужних ударів по його важливих об'єктах. Морська ракетноносна авіація тепер стала здатною наносити ракетні удари по кораблях противника з відстаней, що перебувають за межами досяжності його зенітними ракетними засобами та поза зон прикриття об'єктів винищувачами. Найважливішим принципом сучасної тактики ВМФ є ведення бойових дій об'єднаними зусиллями різнорідних сил і різних видів зброї при їх тісній взаємодії.

Військова термінологія – сукупність військових термінів, що характеризують військові поняття та основну частину військової лексики. Військова термінологія відбиває досягнутий рівень розвитку військових знань та відтворює всі риси специфічних понять, закріплених відповідними статутами, настановами та іншими офіційними документами, охоплюючи всі галузі військової справи.

Предмет тактики як складова військового мистецтва

Тактика воєнна (грец. *taktiká* – мистецтво шиккування військ, від *táссо* – будує війська) – складова частина військового мистецтва, що включає **теорію** й **практику** підготовки й ведення бою з'єднаннями, частинами (кораблями) і підрозділами різних видів збройних сил, родів військ (сил) і спеціальних військ на суші, у повітрі й на морі. Так-

тика охоплює вивчення, розробку, підготовку й ведення всіх видів бойових дій: наступу, оборони, зустрічного бою, перегруповань тощо.

У тактиці необхідно розрізняти такі поняття: тактичні дії, види тактичних дій і їх форми.

Тактичні дії – організовані дії підрозділів, частин і з'єднань при виконанні поставлених завдань.

Основні **види тактичних дій**: оборона, наступ, пересування, розташування.

Основні **форми тактичних дій**: бій, удар і маневр.

Бій є об'єктом дослідження тактики або тактичного мистецтва.

Теорія тактики вивчає закономірності, характер, способи підготовки та ведення бою з'єднаннями, частинами й підрозділами та погляди військових фахівців інших держав на ці питання. Вона розробляє теоретично-фундаментальні положення основ підготовки та ведення бою, тактичні вимоги до озброєння й військової техніки, організації з'єднань, частин і підрозділів та облаштування театру військових дій (ТВД), у межах якого здійснюється підготовка до ведення бою.

Практика тактики включає підготовку та ведення бою.

Теорія і практика підготовки й ведення бою ґрунтується на:

- ⇒ розвитку озброєння й техніки;
- ⇒ досвіді ведення бою чи бойових дій з'єднаннями, частинами та підрозділами в ході воєнних дій;
- ⇒ досвіді бойової підготовки, особливо в ході маневрів і тактичних навчань;
- ⇒ принципах ведення бою;
- ⇒ завданнях оперативного мистецтва.

Структурно тактика складається зі:

- ⇒ загальної тактики;
- ⇒ тактики родів військ;
- ⇒ тактики спеціальних військ;
- ⇒ тактики з'єднань, частин і підрозділів інших військових формувань.

Загальна тактика охоплює теорію та практику підготовки й ведення загальновійськового бою з'єднаннями, частинами та підрозділами.

Тактика родів військ, спеціальних військ та інших військових формувань охоплює теорію й практику виконання завдань частинами та підрозділами родів військ, спеціальних військ та інших формувань.

Сучасні інформаційні джерела не висвітлюють питань теорії і практики участі родів військ і спеціальних військ у загальновійськовому бою, не визначають послідовність і зміст роботи начальників

родів військ і спеціальних військ, що негативно впливає на підготовку, ведення й особливо на організацію загальновійськового бою.

Тактика включає:

⇒ тактику родів Сухопутних військ (СВ) – механізованих, танкових й аеромобільних військ, ракетних військ й артилерії, тактику армійської авіації, військ протиповітряної оборони;

⇒ тактику авіації та військ Повітряних сил – тактику бомбардувальної, винищувальної, штурмової, розвідувальної, транспортної авіації, тактику зенітних ракетних, радіотехнічних військ;

⇒ тактику родів військ (сил) Військово-Морських сил – тактику надводних сил, морської авіації, берегових ракетних військ, військ берегової оборони, морської піхоти.

Розвиток тактики здійснюється під впливом нової та досконалої зброї та техніки та залежить від:

⇒ стану теорії і практики підготовки та ведення бою;

⇒ стану підготовки з'єднань, частин і підрозділів;

⇒ необхідної кількості і якості сучасної зброї, особливо нової;

⇒ обладнання простору підготовки та ведення воєнних дій;

⇒ наявності захищених і пересувних пунктів управління з'єднань, частин і підрозділів;

⇒ стану науково-дослідницької роботи;

⇒ відповідності організаційно-штатної структури з'єднань, частин і підрозділів озброєнню, формам і способам ведення бою та підготовці особового складу;

⇒ поглядів військових фахівців інших, особливо сусідніх держав, на підготовку та ведення бою;

⇒ досвіду й уроків операцій оперативних об'єднань і бойової підготовки.

Етапи розвитку тактики пов'язані з розвитком суспільства й поділяються на тактику рабовласницького ладу, тактику епох феодалізму і капіталізму та тактику сучасної епохи.

Розвиток тактики слід розглядати через аналіз факторів, які впливають на неї, найважливішими з яких є: поява нового й більш удосконаленого озброєння та військової техніки.

Тактика, будучи окремим елементом військового мистецтва, тісно пов'язана з оперативним мистецтвом і стратегією.

Взаємозв'язок складових елементів військового мистецтва потрібно розглядати через:

⇒ бойові завдання – тактичні, оперативно-тактичні, оперативні, оперативно-стратегічні та стратегічні;

⇒ військові формування, які ці завдання виконують: тактичні групи підрозділів, підрозділи, тактичні групи частин, частини, тактичні групи з'єднань, з'єднання, оперативно-тактичні об'єднання, оперативні об'єднання, оперативно-стратегічні об'єднання, стратегічні об'єднання;

⇒ форми воєнних дій – бій, бойові дії, операції оперативного об'єднання, битва, операції стратегічних об'єднань;

⇒ простір, у межах якого ведуться воєнні дії для оборони (окоп, траншея, опорний пункт, район оборони, ділянка оборони частини, смуга оборони з'єднання, напрямок, операційний напрямок, стратегічний напрямок, театр воєнних дій).

Як було підкреслено, значний вплив на розвиток тактики має вдосконалення зброї і воєнної техніки. Озброєння й тактика завжди мають зворотний зв'язок. Зміни однієї категорії негайно приводять до змін іншої, тому цей процес є безперервним.

Апогеєм Другої світової війни в розвитку озброєння було створення атомної зброї. Тому в 50-70 рр. минулого сторіччя в "супердержавках" основна увага у воєнній сфері була звернена на розвиток ракетно-ядерної зброї й на способи її застосування, що безпосередньо вплинуло на розвиток тактики.

У цей час значних змін зазнали форми та способи збройної боротьби. Змінились способи розгрому противника, побудови бойового порядку, застосування видів і родів військ, а також оперативно-тактичні нормативи.

Досвід бойових дій в локальних війнах свідчить, що ракетно-ядерна зброя в них ніколи не застосовувалась. Проте подібні війни і конфлікти безпосередньо вплинули на розвиток засобів збройної боротьби.

У другій половині ХХ ст. найбільш ефективно розвивались такі види зброї, як: ракети різних класів, бронетехніка (танки, БМП, БТР), артилерія, протитанкова та стрілецька зброя, авіація й засоби ППО. Особлива увага приділялась розвитку високоточної зброї, удосконалювалась у напрямках підвищення далькості та точності стрільби, високої захищеності, маневреності, простоти в експлуатації. А райони, в яких мали місце локальні війни, були немовби полігонами для випробування ефективності застосування новітніх зразків озброєння.

На підґрунті активного розвитку звичайних засобів збройної боротьби знову актуальним стає питання про перегляд способів ведення загальновійськового бою в умовах застосування звичайної зброї. У військах з'явилося таке поняття як "єдине планування бою".

ЗМІСТ

ОСНОВНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	3
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ.	
ОСНОВИ СУЧАСНОГО ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОГО БОЮ	39
1.1. Призначення, організація і склад Збройних сил України	40
1.2. Основи сучасного загальновійськового бою.....	68
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ	
МЕХАНІЗОВАНИХ (ТАНКОВИХ) ПІДРОЗДІЛІВ	83
2.1. Організація, озброєння і бойова техніка	
механізованих (танкових) підрозділів (відділення, взводу).....	83
2.2. Тактико-технічні характеристики	
основних зразків озброєння і бойової техніки	93
2.3. Основи бойового застосування	
механізованих підрозділів (солдат, відділення).....	118
2.4. Основи бойового застосування	
механізованих підрозділів (взвод в обороні)	148
2.5. Основи бойового застосування	
механізованих підрозділів (взвод у наступі)	158
РОЗДІЛ 3. ДІЇ МЕХАНІЗОВАНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	
ПРИ БЛОКУВАННІ ПРОТИВНИКА	181
3.1. Дії механізованих підрозділів при блокуванні,	
пошуку, оточенні, переслідуванні противника.....	181
3.2. Дії механізованих підрозділів при несенні служби	
на контрольно-пропускних пунктах (КПП)	193
3.3. Дії механізованих підрозділів із охорони комунікацій	
і супроводу колон	201
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ, ОЗБРОЄННЯ	
МЕХАНІЗОВАНОГО (ТАНКОВОГО) БАТАЛЬЙОНУ	205
4.1. Організаційна структура, озброєння і бойова техніка	
підрозділів механізованого батальйону на МП.....	205
4.2. Організаційна структура, озброєння і бойова техніка	
підрозділів механізованого батальйону на БТР.....	217
4.3. Організаційна структура, озброєння і бойова техніка	
підрозділів танкового батальйону	229

РОЗДІЛ 5. УПРАВЛІННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ ТА ЧАСТИНАМИ	240
5.1. Сутність управління та вимоги до нього	240
5.2. Завдання штабів і вимоги до їх роботи	242
5.3. Порядок і зміст роботи командира з прийняття рішення.....	245
5.4. Робота штабу із збирання й вивчення даних обстановки	253
РОЗДІЛ 6. МЕХАНІЗОВАНІ (ТАНКОВІ) ПІДРОЗДІЛИ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК В ОБОРОНІ	259
6.1. Механізована (танкова) рота в обороні.....	259
6.2. Механізований (танковий) батальйон в обороні	268
6.3. Підготовка і ведення оборонного бою в особливих умовах	277
РОЗДІЛ 7. МЕХАНІЗОВАНІ (ТАНКОВІ) ПІДРОЗДІЛИ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК У НАСТУПІ	307
7.1. Механізована (танкова) рота в наступі	307
7.2. Механізований (танковий) батальйон у наступі.....	317
7.3. Підготовка і ведення наступу в особливих умовах	338
РОЗДІЛ 8. ПЕРЕСУВАННЯ І РОЗТАШУВАННЯ НА МІСЦІ ПІДРОЗДІЛІВ І ЧАСТИН	356
8.1. Пересування підрозділів.....	356
8.2. Розташування на місці.....	365
РОЗДІЛ 9. ОРГАНІЗАЦІЯ, ОЗБРОЄННЯ І БОЙОВА ТЕХНІКА РОДІВ ВІЙСЬК СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	377
9.1. Організація, озброєння гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону 2С1.....	378
9.2. Організація, озброєння гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону 2С3.....	384
9.3. Організація, озброєння реактивного артилерійського дивізіону (БМ-21) 9К51 "Град"	394
9.4. Організація, озброєння протитанкового артилерійського дивізіону	403
9.5. Організація, озброєння зенітної ракетно-артилерійської батареї "Тунгуска"	414
9.6. Види артилерійських боеприпасів	417
9.7. Артилерійська розвідка	422
9.8. Роль і місце артилерійських підрозділів в основних видах бою	426

**РОЗДІЛ 10. ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗВ'ЯЗКУ
ТА СКРИТОГО УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКАМИ (СУВ)**

У ПІДРОЗДІЛАХ І ЧАСТИНАХ	455
10.1. Основи організації зв'язку в підрозділах.....	455
10.2. Організація скритого управління військами (СУВ).....	476

**РОЗДІЛ 11. РОЗВІДКА – ОСНОВНИЙ ВИД
БОЙОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**.....

11.1. Склад розвідувальних підрозділів	484
11.2. Технічні засоби розвідки	491
11.3. Організація розвідки.....	511

РОЗДІЛ 12. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.....

12.1. Технічне забезпечення	542
12.2. Тилове забезпечення	547
12.3. Медичне забезпечення	553

РОЗДІЛ 13. ІНЖЕНЕРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....

13.1. Інженерна розвідка противника, місцевості та об'єктів	558
13.2. Фортифікаційне обладнання опорних пунктів, позицій і районів розташування підрозділів	562
13.3. Заходи щодо маскування і захисту від високоточної зброї.....	579
13.4. Обладнання інженерних загороджень	581
13.5. Пророблення проходів у загородженнях	584
13.6. Обладнання та утримування переправ.....	589
13.7. Добування, очищення води та обладнання пунктів водопостачання	593
13.8. Основні завдання інженерного забезпечення.....	594

**РОЗДІЛ 14. ОРГАНІЗАЦІЯ, ОЗБРОЄННЯ
ТА БОЙОВА ТЕХНІКА ПІДРОЗДІЛІВ,
ЧАСТИН ТА З'ЄДНАНЬ АРМІЙ США І ФРН**.....

14.1. Структура збройних сил іноземних країн світу. "Англосаксонська" і "пруссська" моделі	600
14.2. Структура сил спеціальних операцій іноземних країн світу і принципи їх бойового застосування	612
14.3. Організація, озброєння сил спеціальних операцій.....	624
14.4. Тактика дій сил спеціальних операцій	634

РОЗДІЛ 15. МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ	664
15.1. Підготовка миротворчих контингентів і миротворчого персоналу ЗС України до участі в миротворчій діяльності	664
15.2. Історія участі ЗС України в міжнародних миротворчих операціях.....	676
15.3. Правові основи ведення війни (бойових дій)	684
РОЗДІЛ 16. ДІЇ БАТАЛЬЙОННОЇ ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ ПРИ БОРОТБІ З НЕЗАКОННИМИ ЗБРОЙНИМИ ФОРМУВАННЯМИ	696
16.1. Склад батальйонної тактичної групи	696
16.2. Основні завдання і спеціальні способи бойових дій батальйонних тактичних груп	697
16.3. Підготовка бойових дій батальйонної тактичної групи.....	700
16.4. Особливості ведення бойових дій батальйонною тактичною групою	705
ПІСЛЯМОВА	713
СПИСОК ВИКОРИСТОВУВАНИХ ДЖЕРЕЛ	715
ДОДАТКИ	722
Додаток 1. Відповіді на питання для самооцінки рівня вивчення навчального матеріалу.....	722
Додаток 2. Іменний покажчик	728
Додаток 3. Предметний покажчик	729

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ВІШНЯКОВ Володимир Вікторович
ДРОБАХА Григорій Андрійович
КАЛЕНСЬКИЙ Андрій Анатолійович
СМІРНОВ Євген Борисович

ТАКТИКА

ПІДРУЧНИК

Підписано до друку 08.09.2023 р. Формат 60x84 1/8.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 91,75. Тираж 100 прим.

ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

Про тактику. Теорія перемоги в бою

Тактична допомога пораненим на полі бою. Курс бойового медика

Смуга реакції лідера (курс лідерства)

Робота штабу тактичної ланки з організації бою (дій)

Військова розвідка. Навчальний посібник

Військові операції: оперативне мистецтво та військові дисципліни

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт →](#)